

In memoriam

ЗА ПЕТЪР ДИНЕКОВ – ДВЕ ГОДИНИ СЛЕД КАТО ГО НЯМА МЕЖДУ НАС, НО И ЗА ИЗВОРИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА И ДУХОВНОСТ

ЕЛЕНА МИХАЙЛОВСКА

За неговата седемдесетгодишнина – а тя беше през есента на 1980 г. – написах в списание «Проблеми на културата» статия, озаглавена «За духовните извори и единство на българската култура». В нея се опитвах да открия някои от важните му идеи с отношение не просто към литературата или фолклора ни, а към по-цялостните характеристики и единство на самата българска култура. Естествено това бяха идеи, които и лично за мене имаха ключово значение и които аз широко използвах в собствените си изследователски усилия от този период.

Днес, когато мисля за по-важните уроци, които следва да извлечем от неговата личност и творчество, аз изпитвам настойчивото желание да повтора по някакъв начин старото си заглавие. При това то е достатъчно явна перифраза на наименованието на неговата книга «При изворите на българската култура». А всички тези възможни вариации не просто подреждат и обобщават определени културологически страни и смисъл в обширното творчество на Петър Диневков, които остават неизменно разтворени и засенчвани от литературоведческите, литературо-историческите, критическите, фолклористичните или славистични занимания на учения. Всички тези възможни заглавни вариации по-скоро се стремят да отделят и подчертаят по-общите и принципни идеи на Диневков за българската култура и духовност. Струва ми се, че именно тяхното значение расте с времето; начините, по които той подсказва, насочва и сам предлага синтетични виждания за пътя и особеностите на историческите типове българска култура (кирило-методиевски, старобългарски, възрожденски, фолклорен и т. н.) навярно тепърва могат да бъдат използвани по-широко и пълноценно. В същото време разсъжденията му за характерното единство на същата тази култура, при всичките социално-исторически промени на българските общества, могат да се окажат важен ключ за идващите по-млади изследователи. Защото те ще напишат най-после историята на българската култура. Ще я напишат свободно и отговорно, без наслоенията на догми, табута или автоцензура.

Когато приближаваше осемдесетгодишнината му, Петър Диневков, някак между другото и с усмивка, но достатъчно категорично забрани на приятели и познати да я отбелязват. Шегуваше се, че не иска да му се напомня колко е остарял. А и не искам още панихиди, добавяше малко извинител-

но той. Цялото му чувство за дискретност и мярка го караше да се бои от нелепите понякога юбилейни интонации, на които достатъчно се беше нагледал. Освен това като човек той безкрайно ненавиждаше патоса при оценки на факти и личности. Предпочиташе дистанцираното, трезво и нюансирано отношение, запазвайки, от друга страна, добронамерената си усмивка към човешките «възходи» и «падения».

Тази последна кръгла годишнина съвпадна с един особен период в нашия живот. Беше студентата есен-зима на 1990 г. с еуфорията от промените, но и с безкрайните опашки пред празните магазини и тъмнината вечер. Зарадвах се, че свещникът, който бях занесла за празника му, изведнъж се оказал много полезен. Спирали вече тока и при тях, където никога това не е ставало преди, разказваше сестра му. А идвали страшно много хора. Добре, че тя, както винаги, не го послушала и се приготвила. И добрата Гена Динекова, която цял живот всеотдайно се беше грижила за своя брат, черпеше, както обикновено, щедро гостите му и им се радваше.

В дома им естествено гостите бяха от всички бои и разцветки на политическия спектър в страната за него момент. И случвало ми се е един-два пъти с удивление да наблюдавам как някои най-страстни позиции в негово присъствие започват леко да се приглушават. Той съумяваше, винаги безкрайно тактично и добронамерено, да напомни за важни нюанси в различните факти или в човешките постъпки и без да я натрапва, някак спонтанно да наложи своята по-многоизмерна гледна точка спрямо тях. Понякога след някои свои разговори той споделяше натъжаващата го констатация: у нас все още има хора, включително и негови приятели, които запазват илюзиите си спрямо току-що изминалите десетилетия. Но не искаше, а и не можеше да се поддаде на съблазните на новите илюзии. Когато в приятелски кръг негърпеливо и уверено защитавахме някои от новите политически фигури в нашия живот, той само се усмихваше примирително и казваше: как можете да бъдете толкова наивни!

През последните година и половина-две от своя живот, при кипежа на около и всички приятелски и колегиални стълкновения, той истински изстрада, струва ми се, два факта. И двата имат отношение към българската литература и култура, но и към две големи приятелства на неговия живот: Йордан Радичков и Блага Димитрова. Учудването, упреците, хулите, които мнозина изсипваха пред него по повод присъствието на Йордан Радичков във Великото народно събрание, го засягаха дълбоко. Но също толкова нетактични и болезнени за него бяха упреците, които идваха от «другия» лагер, за да оспорват думи или жестове на Блага Димитрова. Дори когато не спореше с натрапниците, те го нараняваха. Боеше се и за двамата, ценеше ги много и ги обичаше. И знаеше навярно по-добре от всички ни, че в България литературният авторитет е винаги по-важен от политическия, макар и да е обикновено също толкова крехък и мъчно постижим.

Споменавам сега точно тези негови последни години, защото при ускоряващото се социално време и най-разнообразни сблъсъци и конфликти наоколо още по-ясно се открий една същностна черта на човека, която по определен начин се проявява и в творчеството му. По дълбоко вътрешно призвание, но и като направен зрял избор Петър Динеков беше и остава силно

Обедняваща личност

И понеже много бързо дойде «времето за панихиди», струва ми се, че

дори и по техен повод се прояви тази негова сила. Дори от отвъдното той внасяше успокоение, одухотвореност и извисяване в някои невероятно пъстри по своя състав и масовост аудитории. Свидетелите за това са много и твърде разнообразни.

Незабравима остава за мене, а предполагам и за мнозина други вечерта в негова памет, организирана в Столичната градска библиотека през есента (отново около рождения му ден) на 1992 г. Инициатор и всред най-ревностните организатори на вечерта беше Полският културен център – връзките на Петър Динеков с полската култура и полските интелектуалци бяха винаги много важни не само за него. И сега центърът, преди всички български институции, си беше спомнил за рождения му ден и за организацията на подобна вечер в негова памет.

Течаха отново напрегнати политически дни. Но в залата, където едва си намираха място приятели, колеги, почитатели, ученици – отново от всички възможни разцветки на изострената политическа ситуация, тонът беше неочаквано приглушен и умерен. А можеше ли да бъде друг, когато се говореше най-вече за негови жестове, думи или идеи, свързани с най-различни периоди от живота му и от живота на страната. Залата все по-ясно се изпълваше с определено духовно и интелектуално съпричастие. Все по-осезаемо се потвърждаваше моето по-старо усещане: у нас, наред с всички драматични разриви между отделните отрязъци на социално-историческото време, благодарение на личности като тази на Петър Динеков, се беше съхранила все пак някаква особена връзка и интелектуална приемственост между тях. Та нали през всичките тоталитарни години той бе живото олицетворение и напомняне за една друга България.

Любомир Тенев (а това може би беше последната му публична изява) надълго разказва за изложбените зали и театралните събития, както и за разговорите и литературните спорове из кафенетата на предвоенна София. Блага Димитрова също се върна много назад към университетски и военновременни епизоди, когато книги или напътствия, давани ѝ от тогавашния доцент Петър Динеков, са предопределяли собствения ѝ поетичен и преводачески път. Ванда Смоховска разказа епизод от своята младост, оставил ѝ неизлечим спомен за цял живот. Когато идва през войната от разрушена и смазана под нацисткия ботуш Полша, в Софийския университет тя заварва нещо, което я обърква. Там продължава «славянският семинар» на Петър Динеков, на който точно през него сезон се говори за полска поезия. Знаят ли властите за този семинар или не, Ванда Смоховска не се наема да твърди. Но така или иначе той продължава, шумен и многолюден. А в колко други страни за самата дума «славянство» стрелят...

(Тук е навярно мястото да се прибавят и някои други шрихи от портрета на Петър Динеков, свързани с подобни моменти, за които съм научавала по косвен начин или от други хора. В архива му, предполагам, са съхранени благодарствени писма от негови студенти-комунисти, които, преминавайки в нелегалност през войната, се обръщат към него за уреждане на бъдещи изпити или на административни формалности. Знае се обаче добре и за моралната и материалната подкрепа, която след войната и през 50-те години той е оказвал на отново изпадналите му в беда студенти, но гонени и изключвани този път от комунистите.)

Връщайки се сега към октомврийската вечер в Столичната библиотека, стигам и до спомените на Тереза Домбек. В тях тя между другото разказва как именно от Петър Динеков е научавала най-интересни подробности за

предвоенна и напълно разрушена след това Варшава. Той е помнел лъка-тушенията на отделни улици и квартали, кафенетата в тях, изчезналите завинаги домове на някои литературни събирания и спорове. Помнел ги е много по-добре от сънародниците ѝ, оцелели от него време. И самата тя винаги много жадно е попивала и съхранявала тези му спомени, за да ги предава при случаи на по-младите. (А докато тече този разказ-спомен на Тереза Домбек, аз си мисля колко пъти с Петър Динеков и с Блага Димитрова се канехме да направим подобна разходка из някои софийски квартали и улици, за които той искаше да ни говори. Трябваше да се припомнят личностите от различни времена, които са живели или ходили често по тези улици, случки със значение или просто достатъчно любопитни за историята на града. Но разходката все се отлагаше. Някой все беше зает, а държахме да бъдем и тримата, за да се осъществи първоначалната идея. Динеков предпочиташе за нея юнските вечери, защото са много дълги и светлината им помага на спомените или на характерните исторически асоциации, свързани с конкретните улици, да се връщат при него. Разходката така си и остана като *несъстояла се*. Но нали понякога не-състоялото се има толкова следи в нашето съзнание, ако не и повече, от състоялото се...)

Струва ми се, че пак всред думите на Тереза Домбек отекна и името на Бой Желенски. В залата мнозина се разшумяха. Защото не е възможно някой, който е общувал малко по-дълго с Петър Динеков, да не е слушал поне един път разказите му за този полски критик, есеист и изследовател. Подробности за неговата ярка фигура, за гостоприемния му дом и литературните събирания в него са запечатани и в моята памет. Чудила съм се дори с какво именно този дом така ярко е впечатлил навремето младия специализант от България, че повече от половин век по-късно за него той беше образецът за човешко и литературно общуване. Та в малко ли други подобни домове по света е гостувал Динеков? Но в любовта му към Бой Желенски имаше някакво юношеско преклонение и неизменна благодарност. Не се забравяха дори случайните жестове с бутната чаша питие и неудобството, което Динеков изпитваше половин век след това все още осезаемо.

А може би в подобни домове у младия специализант от България се е формирала постепенно една позиция, която той никога не декларираше, но с различни косвени думи и жестове внушаваше неизменно. За историята, а още по-точно – за нейното осмисляне, са еднакво важни и «голямото», и «малкото». Тя еднакво се оглежда и разкрива в случайната биографична щриха и във фактите, чрез които редим, но и «пренареждаме» ключовите ѝ събития. Аз, както и мнозина други негови слушатели, не съм чела нито ред от Бой Желенски и навярно никога няма да прочета. Но във «въображаемата ми библиотека» той заема завинаги най-почетно място, представяйки определен полско-славянски културен модел за творчество и общуване. А за движението на всеки литературен и най-вече – културен процес са еднакво важни конкретните завършени произведения, но и всички човешки срещи, разговори, общуване, чрез които те се създават или се съхраняват и възприемат по определен начин във времето. Това свое убеждение дължа и на много от уроците на Петър Динеков.

В късната софийска вечер в библиотеката за много по-разнообразните му уроци говорят мнозина от преките му ученици, аспиранти, сътрудници от Университета, Литературния институт, Кирило-Методиевия център, т. е. онези, чрез които съществува днес така наречената негова «школа». А нека

не забравяме и не подценяваме факта, че за такава школа в нашата старобългаристика за първи път заговори акад. Лихачов. Неговото име и приятелството им с Петър Динеков естествено припомни Климентина Иванова, ярък представител на същата школа и развитието ѝ в наше дни.

Малко неочаквано получавам думата и аз, макар и да не принадлежа на преките му ученици, а на един по-общ приятелско-колегиален кръг. Спирам се на онова, което ми се струва най-важно в него момент и сега: на обединяващата сила на неговата личност. Защото Петър Динеков винаги приближава не само хора и поколения, а цели културни пластове и епохи, даже цели култури, както е в случая с полската и българската.

Ето че идва моментът за едно много важно извинение от моя страна. Дължа го на полските организатори на вечерта, които след това изпратиха части от стенограмата на отделните говорещи, за да ги поправят или допълнят. Не свърших навреме това. Зная, че не го свършиха и други. Затова нека сега напомнянето за тази необичайна вечер и разгърнатите ми съждения бъдат моето закъсняло извинение. Не мога да отвърна с небрежност към тях, а още по-малко – към паметта на Петър Динеков. И нека се знае, че стенограмата свърши своята работа: накара ме, а предполагам и други да подредим много от мислите си по повода, за който бяхме събрали.

На вечерта говори още много подробно и интересно Светозар Игов. Не мога, разбира се, да изброя всички, но не мога и да подмина някоя от онези, чийто глас по една или друга причина не чухме тогава. Присъствието им беше част от «човешката среща» или «срещи», които Петър Динеков обичаше да предизвиква и на които умееше да се наслаждава по свой неповторим начин. (Нека ми бъде позволена една асоциация: има изследователи, които са се занимавали специално с въпроса за «човешките срещи и социалната среда», виждайки в него и възможен ориентир при разбирането на историята на дадено общество.)

Между присъстващите приятели и ученици на Петър Динеков, които нея вечер не говорят, са: Йордан Радичков, Стефана Стойкова, Михаил Бъчваров, Лиляна Грашева, Стефан Кожухаров, Катя Михайлова. Убедена съм, че гледната им точка би очертала важни штрихи към портрета на човека и на учения, за когото сега говорим. И сигурно те ще я предложат рано или по-късно. Впрочем аз виждам и разпознавам тях, но зная, че други биха прибавили още имена, също така важни за самия Динеков. А всяко приятелско име напомня за негови дейности, но и за човешки взаимоотношения, които той умееше с такт и внимание да поддържа.

И понеже се движа все пак от своята субективна гледна точка, искам да прибавя още нещо. Спирам се така подробно на октомврийската паметна вечер в Столичната библиотека не само защото тя неочаквано се оказва много удобен зрителен ъгъл към различни страни на личността му. Спирам се още, защото в нея за мен се възкреси част от духа и чара на някои много дълги разговори през последните десет-петнадесет години, в които много често основните участници бяхме трима: Петър Динеков, Блага Димитрова и аз. Наричахме тези събирания «вторници», защото това бе избраният ден за тези срещи. Естествено поради различни ангажменти той понякога се местеше през седмицата, имаше своите паузи, характерни затихвания и нови оживявания. Във «вторниците» се включваха понякога нашите семейства или близки, общи приятели или просто случайно дошли колеги в някой от нашите домове. Но независимо от конкретните теми за

разговор, от обсъжданите факти, книги, намерения за работа и т. н. за мен в тези – най-често късни следобеди, неизменно се случваше едно и също: някакво особено «разширяване» на пространството и времето.

Сякаш понякога самото обичайно всекидневие разтваряше своите рамки, изпълвано от по-богатия и дълготраен човешки опит, непознат на моето поколение. Пространствените разширения имаха и конкретен смисъл: много от «вторниците» бяха посветени на впечатления от пътувания. И понеже по него време пътуваше най-вече Петър Динеков, ние често жадно слушахме неговите грижливо композирани разкази (самият той ги наричаше «отчети») за градове и пейзажи, за човешки контакти, книги, идеи.

По подобен начин се насищаше и разширяваше и времето. Населяваше се с по-малко известни или непознати имена, но и с гласове и думи на техните притежатели, с най-характерни подробности за техния живот или съдба. Всъщност големият и постоянен сюжет на неговите разкази беше именно българското социално-историческо време, течащо сякаш и в по-различен план от конюнктурно налагания. Кога ще напишеш спомените си? – повтаряше често Блага Димитрова. Петър Динеков се усмихваше закачливо и казваше: няма нищо по-страшно от скучно написани спомени. Те просто не могат да не бъдат интересни – възразявахме ние. Той пак само се усмихваше и продължаваше с вдъхновение някой друг свой разказ, населявайки софийските улици със силуетите или усмивките на забравени политици и писатели, на човешки пориви, любви, стълкновения, на цял един изчезнал сякаш български свят, но способен за възкресения.

Много от тези разкази-спомени, свързани с настроеността на момента и въплъщаващи изкуството на импровизацията, позволяваха някакъв осезаемо да се почувствува друга връзка и приемственост между културно-историческите периоди у нас (различни естествено от официално налаганите). Позволяваха и по-добре да се разбере неговият траен и постоянен интерес към

Единството на българската култура

Когато подчертавам отделни черти на човека Петър Динеков, аз съм не забравям в каква степен те могат да бъдат и своеобразен ключ към неговото творчество. Възможно е, разбира се да видим връзката и в обратен ред: как самите научни позиции и предпочитания осветляват трайните личностни нагласи. Но в какъвто и порядък да поставим въпроса, става дума все за същото: за силно изразената връзка между личност и научни търсения, между личностна и собствена изследователска гледна точка във всички видове анализи.

Макар и винаги конкретни, тези анализи като цяло се движат в много широки историко-културни граници: от старобългарската, през възрожденската, до най-новата ни културна и художествена традиция. На особени предпочитания обаче неизменно се радват «явленията на приемствеността», както сам ги назовава той. Но ученият винаги се пази от крайностите на възторга или на отрицанието. Предпочита да оглежда добросъвестно фактите и да предлага предпазливо своите изводи. Изразяваните му позиции са винаги трезви и умерени, но това не означава, че при спор той е готов на някакви колебания или отстъпки. Напротив – известно е колко трудно, ако не и невъзможно, е той да промени свое научно становище или възглед по факти, за които вече е размишлявал.

Въпросът за единството на българската култура, който трайно го занимава след 70-те години, се поставя пред него в резултат на дълбока вътреш-

на потребност. Макар и да съвпада по време, той няма нищо общо с патриотарските увлечения на него момент. В известен смисъл зад този най-сложен исторически и теоретически въпрос стои един друг много по-честен: за единството на собствените му твърде разнообразни изследователски търсения през годините. А за своеобразното родство на тези два въпроса подсеща анализът на самия Петър Динеков. В статията, озаглавена «Хилядолетното единство на българската култура» (с нея се открива чудесната книга «Историческа съдба и съвременност», 1977 г.), четем: «Още самото заглавие е спорно: може ли да се говори за хилядолетно единство на българската култура? Сякаш всичко е против тази формулировка. Едва ли има друга национална култура с толкова непоследователно и противоречиво развитие. И това проличава при самото зараждане на българската култура: от една страна, разноликото наследство, което сме получили от траки, гърци и римляни, а, от друга – двуплеменната основа на българската народност – славяни и прабългари. А то означава, че още в началото нашата култура е била нехомогенна, има два извора – славянски и прабългарски.»

Но противоречията съвсем не свършват дотук, продължава по-нататък авторът. И напомня за формирането по същество на три типа българска култура: «народно-езическа (върху два пласта – славянски и български); християнска – след покръстването (от източноправославен, византийски тип, тясно свързана със средновековната черква); и от Възраждането насам – модерна, чийто облик също е твърде променлив...»

Как и в какво тогава следва да търсим основните характеристики на българската култура и възможни ли са въобще някакви по-ясни и еднозначни определения за тях? Без да поставя точно този въпрос, Петър Динеков по същество очертава възможните му отговори, които по-нататък други могат да допълват, да разгръщат, да прецизират. При цялото многообразие от форми, от противоречиви и противоречащи си не само идейни и стилови тенденции, но и цели като че напълно откъснати един от друг периоди на развитие, единството на българската култура се проявява преди всичко във «връзката между епохите», както и в «наличието на дълготрайни явления», успели да се превърнат и утвърдят като «национални символи».

Все в същата статия Петър Динеков конкретизира част от този свой отговор. И напомня най-важните дълготрайни културни явления в българската история, които наистина се издигат до ранга на ключови национални символи. В сред тях са делото на Кирил и Методий (и Динеков подчертава, че у нас все още липсва цялостната история за възприемането и оценката на това дело в отделните исторически периоди); тук са още името на Иван Рилски и неговия манастир, възкръсвал неизменно за живот след пепелища и разрушения, но и при всеки нов подем на българската духовност (отново е формулирана бъдеща важна изследователска задача: нашата наука е длъжна все пак да намери по-цялостното обяснение за създаването и трайността на този символ); тук са още образите на Христо Ботев.

Ако трябва в най-съвременен ключ да се опитаме да изброим някои елементи на българската културна идентичност (или да я осмисляме като характерно социалнопсихологическо изживяване), то можем отново спойно да се опрем на поредицата от личности и явления, които «подрежда» Петър Динеков. Те докосват най-познатото; но какво по-трудно разбираемо или подаващо се на научни обобщения от привидно най-познатото?

Можем да се вгледаме още в конкретно напомнената в случая «връзка между епохите»: делото и личността на Паисий Хилендарски остават най-яркият пример за «свързване» между средновековния и възрожденския период; но по-нататък всички възрожденски автори не могат да бъдат разбрани, ако се пренебрегне или подцени техният траен интерес или чести позовавания на средновековната книжовна традиция и образци; не по-малко важна или очевидна е за Диневков верността към образи, идеи и търсения през Възраждането, която изпитват или от която се вдъхновяват много от творците на следосвобожденската епоха. А тази «връзка» ученият разкрива често не само в рамките на литературния процес, но използвайки редица ярки и характерни примери от практиката на останалите ни изкуства и най-вече – на изобразителното. Нещо повече, в редица свои анализи на конкретни автори, произведения, стилистични предпочитания Диневков едва ли не ни води към следния възможен извод: в много свои върхови образци българското художествено творчество защитава националната си автентичност именно чрез подчертаването на определени «връзки между епохите», белязали трайно историческата ни съдба.

Когато малко по-нагоре отбелязах, че поставяйки същностния въпрос за единството на българската култура, ученият като че сам подсказва отговора и на по-частния въпрос – за «единството» в многообразните му изследователски занимания, аз имах предвид всички тези страни на изследователската му практика и нагласи. Работейки в редица близки и взаимно проникващи научни области (с отношение към устното и писменото слово и тяхната най-вече художествена традиция), той се стреми сякаш да докосне (последователно, но и успоредно) всички онези «извори» и елементи на българската култура, които в последна сметка се оказват съдбоносни за нейния характер и движение във времето.

Разбира се, в случая значение имат и определени важни за българската наука литературно-културни търсения или обобщения (М. Арнаудов, Б. Пенев и т. н.). Съвсем млад още, Петър Диневков търси мястото си в тази традиция, където, наред с всички личностни или творчески различия, съществува един постоянен и общ интерес. И той е: чрез анализа на литературните или фолклорните факти неизменно да се търсят и виждат по-общите духовни начала на самите български общества и на техните трансформации във времето.

Постоянните и най-трайни изследователски усилия на Петър Диневков са насочени било към културните явления и личностите, превърнали се в «национални символи» (Константин-Кирил Философ, Паисий, Ботев, Вазов и т. н.), било към писатели и произведения, при които «връзката между епохите» се разкрива най-ясно и релефно. Съществуват и много варианти на различни статии и студии, посветени на една и съща личност или културни и литературни факти. А тези варианти могат навярно да бъдат разбрани най-вече в светлината на по-голямата задача: да се анализира по всички възможни начини единството и изпълзващият се континуитет на българската култура. Макар и никъде ученият да не формулира пред себе си точно тази задача, по същество той ѝ служи цял живот.

В такава светлина можем да обясним и специфичния му пиетет към двама съвременни писатели, на които по различни поводи посвещава много страници. Става дума за Емилиян Станев и Йордан Радичков. Не е само дългогодишното лично приятелство, което го кара да бъде толкова внимателен към техните търсения през годините. Много по-важен е начинът, по

който в техните произведения оживяват различни мотиви от националното духовно и културно наследство. Нещо повече, и при двамата самото съзнание за «връзката между епохите» се превръща в източник на вдъхновение, от една страна, а, от друга, в елемент на художествените им светове. Това, предполагам, за Петър Динеков е най-привлекателното; то е въплъщение и доказателство на една близка му теоретична теза. И както при него често се случва, личностното приятелско отношение в най-голяма степен съпада с изследователския интерес; възможно е, разбира се, да кажем и в обратен ред, че критическото и изследователското чувство се превръща в допълнителен стимул за приятелските взаимоотношения и дългогодишно общуване.

Налага се още, пак в светлината на по-горе формулираната задача, да видим по различен начин и много от заниманията на Петър Динеков с фолклора, но и с отношението на различни поколения български творци към него. Лично аз преди години в подхвърлени из различни студии и статии идеи на учения успях да намеря някои от опорните си точки при анализа на определена национална културно-художествена традиция. Успях да разбера, но и да приведа някои емпирични доказателства за това, как и защо българските изкуства, включително филмовото, използват определени фолклорни знаци, мотиви и образи, за да се докосват и оперират с повече пластове от българската художествена култура във времето. (Можем да проследим това свършено спонтанно явление в редица екранни произведения – от «Козият рог» на Методи Андонов, до «Лачените обувки на незнайния воин» на Рангел Вълчанов, но това е вече свършено друга тема.) Навярно през тези години чух реплика, която помня, донякъде ме смути. В нея се негодуваше срещу всички учени, които повече от самия фолклор обичат «науката за него», като всред тях имаха предвид и Петър Динеков.

Естествено всеки има право на своята оценка и гледна точка към личности и изследователски усилия. Но днес, когато си спомням тази красива афористична фраза, имам и своя по-промислен отговор. Струва ми се, че специфичната любов на Петър Динеков, и към фолклора, и към науката за него, се предопределят най-вече от все същата, формулирана по-горе задача, на която той служи. Защото фолклорът, но и възможните отношения, позовавания и конкретно използване на образното му богатство остават навярно най-яркият изразител на единството на българската култура, както и едно от най-неоспоримите свидетелства за «връзката между епохите».

Вече споменах и ще повтора отново субективността на моя прочит на книгите на Петър Динеков. Гледната ми точка не претендира нито за изчерпателност, нито за пълнота на оценките. Тя предлага само един възможен ключ към творчеството на учения, който е най-вече културологически, а не специфично литературно-исторически. При това, опитвайки се да открия някои идеи на Петър Динеков, които според мен имат актуално значение в един по-общ изследователски план, аз съвсем не подценявам факта, че в по-строга литературно-исторически аспект неговите трудове и цялостно научно дело заслужават по-пространна оценка и допълнителен коментар.

Вместо заключение

Ще се върна към една изказана вече позиция: за своеобразната равнопоставеност на личността и на идеите в определени културни процеси. И още по-точно – техните въздействия върху околните или върху определена

социална атмосфера имат своята конкретна логика, но и своите характерни преливания. И тогава «малкото» и «голямото» сменят лесно своите мащаби или места в нашето съзнание.

Струва ми се, че общуването с Петър Динеков, многобройните разговори по най-различни научни или житейски теми имат също своето място в осъзнаването на подобна позиция. А отнесена сега към него самия, тя означава още, че всяко отделяне между учения и човека ще бъде неизбежно условно или изискващо многобройни други уговорки. В такъв план обаче аз бих могла да продължа тези редове още дълго. Бих могла да се върна към разговори или съждения, записвани след някои от споменатите вече «вторници». Или да избира и предложи само отделна и повтаряща се тема през тях – например темата за типа, характера и употребата на мемоарите и разнообразните видове спомени в различни общества. Това наистина беше любима тема за Петър Динеков, а във връзка с нея той говореше не само за книги или личности, а и за начина, по който сам убеждаваше различни хора да запишат свои спомени, преживелици, оценки за други. А колко често и с какво удоволствие той подаряваше подобни книги на своите приятели.

Разбира се, начинът, по който той избираше и специално подаряваше определени книги на близки, ученици, познати, е отделна и по-широка «тема». А всред собствените му записвани спомени, струва ми се, че от особено значение е дневникът, който е водил за последните дни от живота на любимия му Йордан Йовков. Слушахме тези страници един късен следобед с Блага Димитрова и тогава те ми се сторихме като важна «моментна снимка» на българското общество и интелигенция от даден исторически етап. Убедена съм, че пълната публикация на този дневник на Петър Динеков, свързан с Йовков, днес би дал храна за размисъл в много посоки.

Може би към някои от тези «теми», подсказвани от собствената ми памет или асоциации, аз ще се върна по-нататък. Но много по-важното е някои от разпръснатите спомени за хора, събития и факти на самия Петър Динеков да намерят своя по-нататъшен живот в отделна и неиздавана досега книга.